

Posudek disertační práce **HISTORIE HELÉNISMU A JEHO SVĚT**

od

Pavla Vaverky

Disertační práce Pavla Vaverky má vpravdě obřímí rozměry, 1017 stránek textu, plus 338 stránek příloh, kam autor soustředil mapy území a bitev, plány měst a budov, fotografie obrazů, soch či mincí aj. Nemenší je i tížďada autora. Svým dílem by chtěl prokázat, že období helénismu nepředstavuje úpadek antiky, ale naopak, její evoluční vrchol.

Po úvodním seznámení se svými cíli vlastní text zahajuje kapitola o Perské říši. Má to svou logiku, ač její počátky o několik století předcházejí období helénismu. Na jejím půdorysu totiž krystalizují státní útvary, k jejichž vzniku dala impuls tažení Alexandra Makedonského. V následující kapitole autor přibližuje období předklasické, jež umožňuje nástup vlastního helénismu, kterému je věnován největší prostor spisu. Autor se neomezil pouze na vlastní řecký prostor, ale do své perspektivy zahrnul i teritoria, která tak či onak byla helénskou civilizací ovlivněna, konkrétně říše východního Středomoří, Arábie, Střední Asie, Illyrie, Thrákie, Černomoří, Skythii, řecko-baktrijské a řecko-indické království. Neopomíjí ani západní Středomoří, reprezentované civilizací Féničanů a Kartaginců, Etrusků, Řeků v Itálii a na Sicílii, různých italských kmenů. Ve druhé části spisu se autor zaměřuje na civilizační vřdobytky období helénismu, konkrétně umění, vědu, techniku, lékařství. Věnuje se i významu chrámů, věštřren a svatyň v tomto období. Pokračuje přehledem architektury a urbanizace, spis uzavřrá kapitola věnovaná numismatice.

Takto pojatý obsah studie o helénismu je zcela racionální a mohl by přinést žádané plody, tj. zvýšené ocenění civilizačního přřnosu období helénismu, kdyby autor nezůstal (až na výjimky) beznadějně na povrchu. Z chybného použití řecké alfabety je zřejmé, že autor nevládne ani řeckým jazykem, ani písmem. To je dost velký nedostatek pro historika helénismu, ale je možno se tomuto úskalí vyhnout tím, že se použijí překlady do češtiny, případně dalších evropských jazyků (anglické překlady jsou navíc dostupné na webu). Přesto Pavel Vaverka využívá i existujících českých překladeů minimálně a dává přednost parafrázím současných historiků či dokonce popularizátorů historie. Svou cenu by i v tomto pojetí měl ten přístup, kdyby svůj spis pojal jako jakousi diskusi mezi různými názory či interpretacemi, ale ani toho se nedočkáme. Autor se obvykle spokojuje s jedním, maximálně dvěma prameny, tj. publikacemi více méně současných historiků (či popularizátorů historie), a jejich parafráze konkrétních historických událostí převypráví. To je jistě přípustné v beletrii, ale sotva to přřnází přřdanou vědeckou hodnotu v textu, který by vědeckou ambici měl mít už z definice, tj. v disertaci.

Vedle tohoto zásadního metodologického nedostatku lze v disertační práci najít celou řadu věcných chyb, i když různé závažnosti. Okruhy chyb jsou očíslovány 1-9. V uvozovkách jsou doslovné citace z disertace.

1. Několik řeckých výrazů v alfabete je chybně přepsaných:

S. 4: ἑλληνοσ - správně Ἑλληνοσ; ἑλληνισμοσ - správně ἑλληνισμοός; ἑδραιοι - správně Ἑβραῖοι.

2. Přepis řeckých jmen podle latinského úzu:

S. 42, 45: "... král bažin, což byl egyptský panovník **Amyrtaeus** ..."

"Část nilské delty stále ovládal **Amyrtaeus**, který přišel o své pozice až v bitvě v roce 399."

Jaký důvod vedl autora k tomu, že řecké jméno **Amyrtaios** [Thúkydídés, *Dějiny Peloponéské války* 1.110, 112; 8.85, 99; 10.109] přepisuje v polatinštěné podobě, jak je typické v anglicky psané literatuře?

3. Hiesiyo = Irsko?

S. 772: "Řekové věděli díky Pýtheovi nejen o Albionu (dnešní Anglie), ale i Svatém ostrovu (**Hiesiyo**) – dnešní Irsko."

Není jasné, odkud autor čerpá podivné jméno Irska **Hiesiyo**. Antičtí autoři používali jiná jména: *Hibernia* (Propertius V, 3.9; Caesar, *BG* V, 13.2; Plinius IV, 102, 103; Tacitus, *Anály* 12.32; *Agricola* 24); *Iuerna* (Mela III, 6.53); Ἰέρπη (Strabón I, 4.4; II, 1.18; Pseudo-Aristoteles, *De mundo* III, 393); *Iuervnae* (Juvenalis, *Satiry* 2.159-61); Ἰουερνία (Ptolemaios, *Geogr.* I, 11.7 aj.), vedle Μικρὰ Βρετανία, tj. "Malá Británie" (Ptolemaios, *Almagest* II, 6.25-27). Mám podezření, že jde o nepovedené převedení zápisu v abecedě typu Ἰέρπη do latinky. A proč autor jménu **Hiesiyo** připisuje význam "svatý". Jedinou souvislost s významem "svatý" lze nalézt v řeckém ἱερός "svatý" /hieros/, které poněkud připomíná jméno Ἰέρπη. Jde však jen o náhodnou vnější podobnost. Jméno ostrova se rekonstruuje jako **Iwerjōn* s hypotetickým významem "plodný".

Antickými zprávami o Irsku se zabývá monografie Philip Freeman: *Ireland and the Classical World*, Austin: University of Texas 2001.

4. Nejčastěji se objevují následující překlepy:

S. 36: Pasagardy ... zjevně překlep namísto Pasargady (správně např. s. 33).

S. 35, 41, 42: Lybíí ... správně Libyí; lybijský ... správně libyjský; Lybijců ... správně Libyjců; Lybijskou poušť ... Libyjskou poušť.

S. 875, 893 a na dalších místech: Správně **Eratosthenés** namísto Erasthenés.

5. Autor překvapivě opomíjí řadu excelentních prací českých autorů nebo českých překladů děl antických autorů:

S. 7: Řecké kolonizaci věnoval samostatnou monografii přední český klasický filolog Antonín Bartoněk: *Odyseové na mořích historie*, Praha: Mladá fronta 1976.

S. 538: Je záslužné, že autor zařadil do svého pojednání též **Arabský poloostrov**. Zaráží však, že se spokojil prakticky s jediným pramenem: J. F. Breton, *Arabia Felix*, který navíc chybí v bibliografii. Přitom je k dispozici výtečná publikace *Vývoj arabštiny* (Praha: FF UK 2007) českého semitisty Petra Zemánka, která přináší nejnovější poznatky o předarabském i arabském obyvatelstvu poloostrova před nástupem islámu i poté.

S. 798: "Od té doby je znám jako **Apollónios Rhodský** (295-215), později se stal správcem alexandrijské knihovny. Jeho největší dílo *Argonautika* má přes 5800 veršů."

Toto konstatování autor opírá o dílo populárního zaměření: L. Adkins, R. Adkins, *Starověké Řecko*, str. 292 (pozn. 1313), aniž by zmínil český překlad *Argonautiky* Josefa Jaroše z r. 1924 (Praha: Nákladem České Akademie věd a umění); samozřejmě, vedle překladů do dalších evropských jazyků.

S. 888: Pojednání o přírodovědcích z doby helénismu je užitečné, až na výjimky chybí však informace, odkud autor čerpá. Vzhledem k zásadnímu významu pro matematiku bych očekával, že autor nabídne více informací o nejúspěšnější učebnici všech dob, Eukleidových "Základech". Z nedávné doby mohou doporučit titul

Martina Bečvářová: *Eukleidovy Základy, jejich vydání a překlady*, Praha: Matfyzpress 2002.

O antické matematice, která svého vrcholu dosála právě v éře helénismu, píše mj. Milan Mareš v díle *Příběhy matematiky*, Příbram: Pistorius & Olšanská 2008, s. 34-69.

6. Neméně překvapivé je, že řada odkazů k antickým zdrojům je zprostředkovaná českými překlady více méně popularizujících zahraničních knih, namísto citování primárních zdrojů:

S. 42: "Jak Thukydídés uvádí, Athéňané poslali obleženým v Prosopitis na pomoc 50 triér, ale nevěděli, jaká je aktuální situace na bojišti. U ústí Nilu jménem Mendesium byla athénská výprava překvapena Peršany a až na hrstku lodí celá zničena. Takový byl konec velké výpravy Athéňanů a jejich spojenců do Egypta, která trvala šest let."

Autor se v pozn. 18) odkazuje na titul Pierre Briant, *From Cyrus to Alexander*, str. 574, 575, místo aby citoval primární pramen, tj. Thukydida, I, 109-110.

S. 751: "**Karmánii** popisuje Strabón jako velkou zemi, vše produkující, naproti tomu Gedrosie byla prakticky pustinou, kde při pobřeží žili pojídači ryb. Drangiána měla jedno úrodné údolí, jižní polovinu Arachósie tvořila poušť, severní kopcovitá část s mnoha údolími byla zavlažovaná řekami. Většina Parthie byla hornatá poušť nebo polopoušť, což platilo i pro Hyrkánii, která však měla pás úrodné půdy u Kaspického moře, kde byla i velká města. Margiána měla velkou oázu, kde mohlo za Antiocha I. žít až 70 000 obyvatel." Viz pozn. 1222: G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy*, str. 42.

Strabón píše o **Karmánii** a dalších zmiňovaných územích v knize XV (2.14).

7. I v případě historických událostí, jejichž interpretace je nejednoznačná a existuje více výkladů, autor se zpravidla spokojuje s jediným výkladem na základě jediné moderní autority, aniž by připustil alternativy:

S. 770-771: Autor rozebírá plavbu **Pythea**, přičemž se opírá o jediný zdroj, publikaci B. Cunliffe, *Pytheas Voyage*. Přitom opomíjí, že část fragmentů o Pytheově cestě byla publikována v českém překladu Polybiovyh "Dějin", díl IV, s. 254: Zlomky XXXIV. knihy, §5n. Další zlomky Pytheových zpráv zachycuje Plinius v "Historii přírody" [XXXVII, 35-36], viz http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Pliny_the_Elder/37*.html, anglický překlad Johna Bostocka viz

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D37%3Achapter%3D11>

Přitom *Perseus Digital Library* je autorovi známa, soudě podle toho, že ji zahrnul mezi své internetové prameny.

Autorovi není znám ani užitečný článek "K výkladu Pytheových zpráv" od historika geografie Bohuslava Horáka ze *Sborníku Čs. společnosti zeměpisné* 32 (1926), 44-46.

S. 776: "Na přelomu 3. a 2. století př. n. l. vzniká mapa od **Erastothéna** (správně Eratosthéna), která je opět pokrokem proti předchozím pokusům ukázat co nejpodrobněji svět. Na mapě je nově Irsko, Británie, Island a Cejlon. Nejméně dokonalou částí stále zůstává Kaspické moře a jeho okolí a také oblast střední Asie, je zobrazena pouze malá část Indie."

Ztotožnění ostrova Thulé s Islandem odpovídá sice pozdější (středověké) tradici, ale vzhledem k poloze Thulé na Eratosthénově mapě (výrazně na východ, nikoliv na západ od Británie) jde spíše o pobřeží severního Norska, tedy Skandinávský poloostrov, který byl dlouho pokládán za ostrov (viz Cameron McPhail: *Reconstructing Eratosthenes' map of the world: A study in source analysis*, Dunedin: PhD. Thesis 2011, s. 169).

<http://otago.ourarchive.ac.nz/bitstream/handle/10523/1713/McPhailCameron2011MA.pdf?sequence=1>

8. Spoléhání na parafráze historických skutečností z druhé ruky přináší riziko omylu:

S. 35: "Za této situace mocenského vakua se chopil iniciativy Kambýsův kopiník Dáreios a společně se skupinou dalších šlechticů pronikl do **pevnosti města Elam**, přemohli strážce a mága zavraždili. Dáreios se stal novým velkokrálem (persky titul zněl *šáhin šáh*) ... "

Správně má být, že Dareios se šesti dalšími šlechtici pronikli do **královského paláce** města **Sús**, metropole Elamu [Hérodotos, III, 70: Súsy; 76: královský palác]. Sám Hérodotos se o Elamu vůbec nezmiňuje. Elam je historické území, v žádném případě město.

Klasický perský titul *šāhin šāh* "král králů" z doby básníka Firdausího kolem roku 1000 po Kr. je irelevantní v 6. st. př. Kr., tj. v době, kdy se moci nad Perskou říší ujímá Dareios. Ve staroperských monumentálních nápisech čteme *xšāyaθiya xšāyaθiyānam* "král králů", odkud přirozeným vývojem povstal i klasický perský titul *šāhin šāh*.

9. Je-li pramenem dílo zastaralé a dávno překonané, je třeba všechny závěry prověřovat v konfrontaci se současným stavem bádání. Pokud však autor použije zastaralé dílo jako jediný zdroj, o tuto možnost se připravuje.

S. 546: "Proto je možné, že Chorézmijci jsou výsledkem směsi thráckých kmenů, Kimmeriů, kmenů Saků..." autor cituje bez porovnání s novějšími pracemi tuto nepodloženou myšlenku S.P. Tolstova podle českého překladu z roku 1952. Neexistují důkazy, že by Thrákové opustili v masovějším měřítku jihovýchodní Balkán, samozřejmě s výjimkou žoldnéřů či otroků. Zcela určitě se nepodíleli na etno- a glottogenezi středoasijských populací. Autor se překvapivě vůbec nezmiňuje o svébytném etniku Chorezmijců, kteří užívali vlastní literární jazyk východoiránské provenience, chorezmijštinu, jenž podlehl asimilaci až s vpádem Mongolů

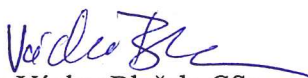
Přes veškeré kritické výhrady, kdy musím zdůraznit, že přehled chyb a dalších nedostatků není vyčerpávající, jen ilustrativní, bych vyzdvihl i klady díla. Spatřuji je v nesporných narativních schopnostech autora a v uchopení tématu, které vedle titánského pracovního nasazení prozrazuje až emocionálně pozitivní postoj ke zvolenému období. Obě tyto charakteristiky jsou největší předností v popularizující literatuře, nicméně opačná věta neplatí. S autorem se v zásadě shodují i ve vysokém hodnocení civilizačního přínosu éry helénismu. Proto se domnívám, že nejpocitivější bude dát Pavlu Vaverkovi prostor obhájit svůj metodologický přístup i závěry a vysvětlit nedostatky, které jeho spisu vyčítám. Se všemi vyslovenými (a dalšími nevyslovenými) výhradami práci doporučuji k obhajobě.

K již zformulovaným otázkám připojuji další:

K perskému civilizačnímu přínosu si zaslouží přidat domestikovaného velblouda a kryté kanály rozvádějící vodu - Peršané je rozšířili v Egyptě.

Mohl by autor tyto skutečnosti blíže rozvést a zhodnotit?

V Příbrami 16.8. 2013

Prof. RNDr. Václav Blažek, CSc.
Ústav jazykovědy a baltistiky
FF MU, Brno